

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12 (045)

А. М. Бернюков,
кандидат юридичних наук

ОНТОЛОГІЯ ТА ГНОСЕОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В даній статті піддається аналізу сучасний стан дослідження такої важливої юридичної категорії як «правова реальність». Відповідно автором критично осмислюються здобутки та прорахунки вітчизняної науки. При цьому робиться висновок, що це поняття слід розглядати в світлі розвитку філософсько-теоретичної думки з позиції правових онтології та гносеології.

Ключові слова: право, правова реформа, правова реальність, праворозуміння, філософія права, правова онтологія, правова гносеологія.

Постановка проблеми та її актуальність.

Сьогодні ми переживаємо ренесанс проблеми права. У сучасній юридичній науці з'ясування його змісту є однією з найбільш актуальних тем. Незаперечним доказом цього служить те, що до аналізу цього явища звертаються все більша кількість відомих авторів — як вітчизняних, так і зарубіжних. Практично кожен юрист-науковець у своїх роботах намагається дослідити, насамперед, його сутність.

Свідчення посиленого інтересу до іus та безпосереднього вияву його дії в нашому суспільстві у формі правової реальності, є поява останніми роками великої кількості робіт з даного питання. Однак, незважаючи на це, доводиться констатувати, що відповідна тематика в нашій науковій літературі розроблена поки ще недостатньо повно. Багато чого тут залишається ще нез'ясованим, оскільки незважаючи на ряд досліджень з проблем права, останньому, як відомо, ще не дана вичерпна оцінка. Основна сутність іus й досі продовжує викликати суперечки та дискусії. Тому завдання подальшого філософсько-теоретичного осмислення у цьому напрямку й надалі залишається бути критичним та гостро-назрілим.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми.

Наразі, ми вже можемо з усієї впевненістю констатувати (і з цим доконаним та беззаперечним фактом, напевно, ніхто не буде сперечатися), що в українській державі назавжди відійшли у минуле як марксистське розуміння права (в якості інструмента класового панування), так і його пострадянський палімпсест. В свою чергу, зняття з подальшою відмовою наприкінці минулого століття в країні монополії на істину породило у вітчизняній науці

відповідний плюралізм бачення поняття іus. На цьому тлі спостерігається наявність численних концепцій праворозуміння, що взаємовиключають одна одну. Однак, настільки безвідрадною може здатися картина теоретичного дискурсу лише на перший погляд. Оскільки існуючий різнобій, великий розкид позицій, одночасне існування безлічі парадигм породили, разом з тим, й багато корисних напрацювань в різних осмисленнях цього багатогранного явища. При цьому, обговорення сутності права виявляється тією платформою, на якій зустрічаються дослідники різних напрямків.

На сьогоднішній день вже значна кількість дослідників займаються проблемами філософії права. Серед відомих її теоретиків слід, насамперед, відмітити таких науковців як Козловський А. А. (Київ-Чернівці), Сливка С. С. (Львів), Рабінович П. М. (Львів), Максимов С. І. (Харків), Бігун В. С. (Київ-Львів-Тячів), Стівба О. В. (Харків), Балинська О. М. (Львів), Бочаров Д. О. (Дніпропетровськ) тощо [1, 2, 3, 4, 5].

Мета статті. Значним же сьогоднішнім досягненням світової науки стало визнання того, що ідентифікація правової реальності повинно будуватися на комплексній методології, а не з використанням лише принципу монізму. Це означає як критику одностороннього підходу до «багатофакторності» проявів іus, так і штучних сумативно-інтеграційних тенденцій, а в позитивному плані, також прагнення представити єдність онтологічного та гносеологічного в якості потужно «працюючого» дослідного фактору. Недооцінка ж комплексного підходу до вивчення розглядуваних об'єктів тісно пов'язана з невизначеністю в розумінні пред-

мета юриспруденції. Зняття юснатурального юрпозитивістським аспектом виявляється простим поглинанням, якщо «закон» ототожнюється з правом і до нього намагаються застосувати критерії теорії емпіричного раціоналізму. При цьому, відбувається просте вилучення ідеального *ius* зі сфери існуючої реальності.

Виклад основного матеріалу. В цілому, не можна сказати, що проблема співвідношення права та його пізнання взагалі не ставилась в нашій літературі, або їй не приділялася увага. Однак, напевно чи можна вважати її повністю розкритою. І це, незважаючи на те, що вказані питання в історії філософії права не нові. Попри це, слід зазначити, що в більшій частині таких робіт дане питання, як онтологічна тема та одночасне гносеологічне рішення, відкрито не формулюється. Крім того, як правило, дослідники всю увагу зосереджують на бутті права і при цьому залишаються осторонь процесу його пізнання. Тому природно, що в таких працях важко знайти чіткі відповіді про дійсну природу *ius*. При ретельному аналізі нашої наукової літератури виявляється, що спроб розглянути ці питання з сучасних системних позицій, до недавнього часу практично не робилося. Їй досі немає повноцінного дослідження, спеціально присвяченого праву та його розумінню крізь призму онтології та гносеології (як основоположних філософсько-теоретичних методологій), що, зрозуміло, не посилює ступінь розробленості визначеної нами теми, а тому, значно її заактуалізовує.

Таким чином, сьогодні все гостріше відчувається потреба у фундаментальних наукових працях, в яких був би здійснений серйозний сучасний синтетичний аналіз правової реальності. Існуюча ж строкатість концепцій розуміння *ius* поки що не зробила цю проблему менш таємничою.

На сьогоднішній день доводиться констатувати, що при дослідженні правової реальності виникають істотні труднощі. Цій проблемі в її системності, ще далеко не завжди приділяється належна увага. Тому, треба відзначити, що тут закладені значні дослідні резерви, які в даний час використовуються далеко не повністю.

Ступінь якості вивчення проблеми правової реальності все ще не відповідає висунутим вимогам сучасності. На жаль, не завжди і не всі питання взаємодії рівнів правової реальності вирішуються з достатньою повнотою. Так, досить часто відбувається гіперболізація раціонального «пласту», але недостатньо приділя-

ється уваги метафізичності, що відповідно значно знижує результативність таких робіт. Доволі часто у вітчизняних працях ще спостерігається й зациклення на «оповіданні» вже досягнутого та ніким не заперечуваного.

В цілому, ні в кого немає жодних сумнівів, що за своєю природою і характером впливу на суспільні відносини, правова реальність займає центральне місце в системі суспільного буття. Однак, незважаючи на підвищений інтерес наукової громадськості до цієї проблеми, не тільки окремі аспекти, але й саме визначення цього фундаментального і наріжного поняття як і раніше залишається бути лише на стадії формування. В результаті цього, по питанню про те, що слід вважати правовою реальністю, також немає єдності в теорії. У різних авторів воно вирішується по-різному. Як наслідок, до сьогоднішнього дня практично відсутнє стійке поняття правової реальності, оскільки будь-якої загальновизнаної всіма дефініції, наразі, не існує. У доктрині ж висувуються різні варіанти, більш-менш вдалі. Тим не менш, принаймні для цілей наукового аналізу, необхідно чітко усвідомлювати, про який саме феномен йде мова.

Інше ключове питання в юридичній сфері — це співвідношення права і закону. Його розгляд виправдовується тим, що вже давно ці поняття застосовується в якості взаємозамінних еквівалентів. Цікаво розібратися в сенсі подібних виразів, а також з'ясувати, наскільки змістовна сама постановка такого питання, і в якій мірі виправдано таке злиття. Безумовно, що чисто формальний підхід при вирішенні цього завдання, беручи до уваги всю його важливість — неприпустимий. На даний же момент, розкид думок в доктрині тут також досить великий.

Багато хто продовжує робити тут принципову помилку, адже ще й досі можна зустріти позицію, відповідно до якої право залишає визначатися як закон. Така характеристика здається цілком прийнятною лише на перший погляд. При більш детальному вивченні, сумніви щодо неї збільшуються по-наростаючій, особливо у зв'язку з безапеляційним твердженням її прихильників, що право (тобто в даному випадку закон) є продукт діяльності виключно офіційного нормотворця, і ніяких ідеальних онтоматерій їй не передує та бути не може в принципі. Тому, у зв'язку з цим, принципово важливо прямо зв'язати право і закон, але вже з позиції змістовної сторони, — що ще донедавна у нас вважалося недоцільним.

Безумовно, що перше з чим ми стикалися в юридичній сфері — це закони. Але, з іншого боку, ні з методологічної, ані із практичної точок зору не було б виправданим зупинятися лише на констатації факту наявності правопозитивації і, на основі вельми поширеного твердження повної вичерпності нормою усього іus, відмовитися від пошуку критеріїв та глибоких теоретичних підстав для правил, що походять від держави. Разом з тим, потреба у такому віднаходженні апіорі обумовлена вимогою, яка випливає з відомого гносеологічного положення про неминучість викривлення суб'єктом пізнання в своєму відображенні об'єктивної дійсності «під себе». В результаті цього, як показує наш історичний досвід, чим нижче рівень поваги до права і дбайливості про максимальну присутність його в законах, тим більше вірогідність переростання держави в тоталітарну машину.

Висновки. Таким чином, підкреслимо ще раз: закон — це не право, а лише ступінь його відображення. На цій важливій та принциповій початково-вихідній позиції методологічного характеру нам усім слід твердо стояти, з тим, щоб впевнено рухатись вперед в загальнодослідному плані при осмисленні правової реальності.

А поки суттєвих якісних змін чи перетворень у вирішенні даного питання жодним чином не відбувається та, наразі, і не спостерігається. В цьому зв'язку, далеко не все належним чином запропоновано та зроблено наукою, хоча її потенціал є

невичерпний у даному відношенні. Ще не на достатньо високому рівні тут поставлена робота. Осторонь від вирішення правових проблем, відтак, не має залишитися жодний вчений-юрист. І в першу чергу, наш філософсько-правовий депозитарій настійливо вимагає свого поповнення новими сучасними дієвими та продуктивними ідеями. Слід, щоб до цієї ініціативи приєдналося якомога більше дослідників, оскільки сьогодні на кону поставлені наша доля та усе подальше майбутнє української держави в цілому, адже наявність належного законодавства та адекватна його реалізація — це основа розвитку будь-якого сучасного цивілізованого суспільства.

Література

1. *Козловський А. А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права. — Чернівці: «Рута», 1999. — 295 с.
2. *Козюбра М.* Праворозуміння: поняття, види та рівні // *Право України.* — 2010. — № 4. — С. 10-21.
3. *Мадіссон В.* Онтологія приватного права // *Право України.* — 2001. — № 1. — С. 29-34.
4. *Максимов С. И.* Правовая реальность как предмет философского осмысления: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. / Национальная юридическая академия им. Я. Мудрого. — Х., 2002. — 434 с.
5. *Цимбалюк М.* Правова реальність та онтологія праворозуміння // *Право України.* — 2007. — № 12. — С. 22-26.

А. М. Бернюков

Онтология и гносеология правовой реальности: современное состояние проблемы в Украине.

В данной статье подвергается анализу современное состояние исследования такой важной юридической категории как «правовая реальность». Автором критически осмысливаются достижения и просчеты отечественной науки. При этом делается вывод, что это понятие следует рассматривать в свете развития философско-теоретической мысли с позиции правовых онтологии и гносеологии.

Ключевые слова: право, бытие права, правовая реальность, правопознание, философия права, правовая онтология, правовая гносеология.

A. Bernyukov

Ontology and gnoseology of legal reality: current state of a problem in Ukraine.

In this article the current state of research such legal category as «legal reality» is exposed to the analysis. Achievements and miscalculations of domestic science are critically comprehended. Thus the conclusion becomes that this concept should be considered in the light of development of philosophical and theoretical thought from a position legal ontology and gnoseology.

Key words: law, being of law, legal reality, understanding of law, legal philosophy, legal ontology, legal gnoseology.